

PRAVNI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
LEKSIKOGRAFSKI ZAVOD MIROSLAV KRLEŽA

Za nakladnike

prof. dr. sc. Žarko Potočnjak
dekan
mr. sc. Bruno Kragić
ravnatelj

Recenzenti

prof. dr. sc. Zoran Parać
prof. dr. sc. Damir Boras

Copyright

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Leksikografski zavod Miroslav Krleža

BOGIŠIĆ I KULTURA SJEĆANJA

Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim
sudjelovanjem održanog u prigodi stote godišnjice smrti
Balda Bogišića

Uredili

Josip Kregar, Vlaho Bogišić
Dalibor Čepulo, Petar Miladin, Slaven Ravlić, Filip Hameršak

ZAGREB
MMVIII - MMXI

Baltazar Bogišić i Pravni fakultet u Zagrebu: kontroverze i suradnja

Dalibor Čepulo
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

30

Sažetak: U radu su analizom korespondencije Baltazara Bogišića i viđenih suvremenika njegova doba iz Zagreba rekonstruirane poveznice između Bogišića i Pravnoga fakulteta u Zagrebu. Bogišić je u razdoblju početaka svoje znanstvene karijere u Beču imao ozbiljnu namjeru preuzeti mjesto predavača na zagrebačkoj Pravoslavnoj akademiji. Oko toga se od 1867. pa do 1881. naročito trudio Franjo Rački, koji je dovođenjem Bogišića u Zagreb htio ojačati intelektualno-politički krug koji se formirao oko JAZU te unaprijediti obrazovne potencijale zagrebačke sredine. Bogišić je pak htio doći u povoljnu sredinu u kojoj bi mu bio omogućen nastavak znanstvenoga rada na polju povijesti slavenskih prava. Na Bogišićev nedolazak u to doba utjecala je nepovoljna politička konstelacija u Hrvatskoj te tadašnja ograničenost Bogišićeva potencijalnog akademskog položaja. Bogišić je do 1881. iz Zagreba dobio još nekoliko poziva, sada u znatno povoljnijim okolnostima, ali mu je karijerna orijentacija tada bila okrenuta prema drugim sredinama, mada je on u odgovorima uvijek ostavljao otvorenom mogućnost dolaska u nekoj drugoj prilici. Važan je bio i Bogišićev trajan i sustavan kontakt s Konstantinom Vojnovićem, profesorom građanskoga prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu i dugogodišnjim prijateljem iz Dubrovnika. Značajni su bili i kontakti s nekolicinom drugih profesora Pravnoga fakulteta okupljenih oko časopisa Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu. Intrigantna je bila kritika Bogišićeva rada koju je upućivao Jaromír Haněl, profesor opće pravne povijesti, i kratka polemika koja se tom prilikom razvila.

Uvod

Životopis Baltazara Bogišića predstavlja složeni mozaik čiji se fragmenti rasprostiru po europskim prostorima obuhvaćajući Mediteran, Balkan, Srednju Europu, Istok i Zapad kao i različite profesionalne interese.¹ Takvo Bogišićevo djelovanje na različitim sredinama i područjima istraživački je izazov koji se odrazio u radovima širokog spektra usmjerenja.

Ovdje ćemo istražiti dio Bogišićeva životopisa vezanog uz Pravni fakultet u Zagrebu, koji, iako posredno vezan i uz značajne odrednice njegove karijere, ne spada u »velike«² Bogišićeve teme. Taj je fragment Bogišićeve karijere obilježen pozivima da Bogišić preuzme mjesto na Pravnom fakultetu koje mu je upućivao ili posredovao Franjo Rački. No, taj uski tematski sklop sadrži različite slojeve čije razotkrivanje pridonosi punijem i složenijem razumijevanju Bogišićeve личности, njegova profesionalnoga puta, odnosa prema hrvatskoj sredini kao i pojedinih obilježja te sredine i odnosa prema Bogišiću.

Odnos između Bogišića i Pravnoga fakulteta u Zagrebu ostao je u dosadašnjim istraživanjima netaknut, ali objavljena i arhivska vrela pružaju zahvalnu osnovu za obradu te teme. Od primarna je značenja za tu temu korespondencija Baltazara Bogišića i Franje Račkoga koju je 1960., uz opsežnu uvodnu studiju, objavio Viktor Novak.² Dodatno vrela predstavlja Bogišićeva korespondencija s pojedinim nastavnicima Pravnoga fakulteta u Zagrebu sačuvana u Zbirci Baltazara Bogišića u Cavtatu. U tome je od prvenstvenog značenja opsežna Bogišićeva korespondencija s dugogodišnjim prijateljem Konstantinom Vojnovićem koja je manjim dijelom obrađena u literaturi.³ Indikativna je i recepcija Bogišića u *Mjesečniku Pravničkoga društva u Zagrebu*, središnjemu pravnom časopisu na hrvatskom prostoru, čiji su svi glavni urednici i najutjecajniji članova bili nastavnici Pravnoga fakulteta u Zagrebu.

Slijedom takva stanja gradiva rekonstruirat ćemo mogućnosti i pretpostavke Bogišićeva dolaska na Pravni fakultet u Zagrebu kroz njegovu korespondenciju s

¹ Rad je dio znanstveno-istraživačkog projekta Hrvatska pravna kultura u europskom okviru: tradicija i modernizacija pri Ministarstvu znanosti, prosvjete i športa RH.

² *Valtazar Bogišić i Franjo Rački: prepiska 1866–1893*, prir. Viktor Novak, Beograd 1960; Viktor Novak, Bogišić i Rački kroz prepisku, u: *Valtazar Bogišić*, op. cit., 3–111.

³ Hodimir Sirotković, *Rasprava prof. Koste Vojnovića, čitana u JAZU 9. ožujka 1889. o značenju i znanstvenoj vrijednosti crnogorskog Opšteg imovinskog zakonika (krat. OIZ), Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 445, Zagreb 1989, 157–177.

31

Račkim, što će biti glavni i najznačajniji dio naših spoznaja. Prije toga uputit ćemo i na kratko dopisivanje Bogišića i Matije Mesića, profesora Pravoslavne akademije u Zagrebu, koji je bio inicijalni posrednik suradnje Bogišića i Račkoga. Tome ćemo dodati elemente korespondencije s Konstantinom Vojnovićem koji Bogišića dovode u vezu s Pravnim fakultetom te podatke o Bogišićevoj recepciji u *Mjesečniku Pravnčkoga društva u Zagrebu*. Uz ta vrela koristit ćemo i fragmente Bogišićeve korespondencije s još nekim suvremenicima.

Na početku ćemo kratko upozoriti na Bogišićeve početke znanstvenoga doticaja sa Zagrebom te na njegovu znanstvenu djelatnost vezanu uz zagrebačku sredinu koja je bila, iako se to obično zanemaruje, od bitna i određujućeg značenja za Bogišićevu međunarodnu karijeru.

32

Počeci znanstvenoga djelovanja Baltazara Bogišića i zagrebačka sredina

Iako je u razmatranju Bogišićeva djela najčešće prisutna koncentracija na njegovo djelovanje i komunikaciju u različitim europskim sredinama, Bogišićev se ulazak na međunarodnu scenu zapravo odvija preko Zagreba uz koji će ga trajno, iako posredno, vezati članstvo i djelovanje u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti.

Bogišićev profesionalni životopis započinje zaposlenjem u bečkoj Dvorskoj knjižnici 1863. Ondje je 1865., među mnogobrojnim slavenskim i njemačkim znanstvenicima, upoznao i Matiju Mesića, profesora austrijske povijesti i kanonskoga prava na Pravoslavnoj akademiji u Zagrebu, kojemu je pomogao u istraživanju gradiva.⁴ Čini se da je Mesić poticao Bogišića na izradu rada o pisanim spomenicima slavenskoga običajnog prava koji je Bogišić 1865. po Mesiću poslao Franji Račkom.⁵ Već tada u Bogišićevu pismu Mesiću do izražaja dolazi izvanredna samosvijest, pa i praktični karakter tada još posve neafirmiranog autora, koji o vlastitom radu govori biranim riječima i postavlja neke tehničke uvjete za njegovo objavljivanje. Zanimljivo

⁴ O Matiji Mesiću usp. priloge u *Matija Mesić – prvi rektor Sveučilišta u Zagrebu: zbornik radova sa znanstvenog skupa o Matiji Mesiću u povodu 170. obljetnice njegova rođenja 1826.–1996.* (gl. ur. Mato Artuković), Zagreb – Slavonski Brod, 1997.

⁵ Novak, Bogišić, op. cit., 7. Novak datira Bogišićevo pismo Mesiću na koje se poziva s 21. prosinca 1866., ali je iz širega konteksta jasno da se radi o 1865. godini.

je i da Bogišić navodi kako su mu »ruski prijatelji« predlagali da taj članak pošalje u Moskvu gdje će biti zanimljiviji negoli za »Jugoslavenek«, ali da je njemu »Zagreb bliži nego Moskva«. ⁶ U odgovoru Bogišiću Mesić pak navodi kako ga je prethodne jeseni Bogišić obradovao viješću da je kao glavni predmet svojih istraživanja odabrao »pravo našega naroda i njegovu poviest« te dobio i početak Bogišićevih rasprava obećanih za časopis *Književnik*, prethodnik Rada JAZU. Mesić ističe da je već otprije postojala potreba da se među »našimi pravnicima« nađe netko tko će se baviti pravnim razvojem naroda. Navodi da je zbog različitih razloga državopravni razvoj razmjerno dobro obrađen, ali je ostali dio prava netaknut, zbog čega je Bogišićev rad od iznimne važnosti.⁷

Mesić je Bogišićev rad predao Račkome, koji ga je objavio u *Književniku*.⁸ Temeljem toga rada Bogišić je 1867. izabran za redovitoga člana JAZU. U nastavku će Bogišić u sklopu JAZU-a objaviti osam radova, među kojima su bili i neki od njegovih najznačajnijih radova, te potaći istraživanja pravne povijesti. O Bogišićevu su radu hrvatsku stručnu javnost učestalo upoznavali časopisi splitsko *Pravo* (1873–1883) i zagrebački *Mjesečnik Pravnčkoga društva u Zagrebu* (1875–1945).⁹

Rački je iskreno cijenio Bogišićevu djelatnost koja se dobro uklapala u njegove zamisli o razvoju hrvatske i južnoslavenske prosvjete i znanosti te je u više navrata nastojao da Bogišić dođe u Zagreb na mjesto profesora pravnoga studija. Bogišić je prvih godina suradnje s JAZU-om u Beču živo pratio politička, zakonodavna i kulturna zbivanja u Zagrebu i postupno širio krug zagrebačkih prijatelja u kojem je Rački bio neka vrsta ishodišta.¹⁰ Zagreb ga je zanimao iz više različitih motiva, ali su na njegovo odustajanje od dolaska u Zagreb utjecale osobna i profesionalna situacija i namjere, političke prilike u Hrvatskoj kao i profesionalne odrednice njegova potencijalnoga radnog mjesta na zagrebačkomu pravnom studiju.

33

⁶ Novak, Bogišić, op. cit., 7–8.

⁷ Pismo Matije Mesića Baltazaru Bogišiću (Zagreb, 2. dan Božića), Zbirka Baltazara Bogišića u Cavtatu, Bogišićeva korespondencija, M VII/5.

⁸ O važnosti sakupljanja narodnijih pravnijih običaja kod Slovena, *Književnik*, 1866, III, 1, 1–147; III, 2, 161–241; III, 3–4; 1867, 408–476; Baltazar Bogišić, *Pravni običaji u Slovena*, Zagreb 1867.

⁹ O tome sam izvjestio u priopćenju »Baltazar Bogišić u 'Mjesečniku Pravnčkoga društva u Zagrebu' i splitskom 'Pravu' 1873.–1908.« na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji »Povijest i sadašnjost građanskih kodifikacija«, Rijeka – Cavtat, 16–19. listopada 2008. Zbornik radova s tog skupa u trenutku predaje ovoga rada bio je u pripremi.

¹⁰ Novak, Bogišić, op. cit., II, 12.

Baltazar Bogišić i pozivi na Pravni fakultet u Zagrebu: korespondencija s Franjom Račkim

Račkome je svakako bilo stalo da Bogišića dovede u Zagreb i aktivno ga veže uz JAZU, ojača tu instituciju i razvije istraživanja usmjerena prema širem južnoslavenskom prostoru te potakne izlaganje odgovarajuće materije na pravnom studiju u Zagrebu.

Rački je već 1867. namislio dovesti Bogišića na tadašnju trogodišnju Pravoslavnu akademiju, jedinu visokoškolsku instituciju u Zagrebu koja će ubrzo prerasti u četverogodišnji Pravni fakultet i biti osnovica uspostave Sveučilišta.¹¹ Prilika da se pozove Bogišića pružila se kada je Mirko Šuhaj, dotadašnji nastavnik kaznenoga i rimskog prava na spomenutoj akademiji, imenovan na mjesto savjetnika Hrvatske dvorske kancelarije u Beču te je trebalo popuniti prazne katedre. Iz pisma Račkoga može se vidjeti da ideja o Bogišićevu dolasku nije samo njegova («mi mislimo kako bismo vas ovamo čim prije dobili»). Iz pisma se vidi i da je Rački svjestan skučenih okvira trogodišnje Pravoslavne akademije, koja je imala položaj državne visoke škole, ali je to ublažio napomenom da takvo stanje ipak neće zauvijek trajati i da će Zagreb prije ili poslije dobiti sveučilište.¹²

Iz Bogišićeva je odgovora iz Beča 5. listopada razvidno da mu je Rački mogućnost dobivanja mjesta u Zagrebu spominjao i godinu dana prije, kada je Bogišić tome bio nesclon iz više razloga. No sada Bogišić navodi da je, što se tiče njega osobno, ipak došlo do promjena i da je pod određenim uvjetima spreman prihvatiti navedeno mjesto. Sklonost prihvaćanju profesure na zagrebačkoj Pravoslavnoj akademiji Bogišić obrazlaže potrebom formiranja snažna interdisciplinarnoga slavističkog centra na slavenskom jugu, prijateljskom i poštovanom okolinom koju bi imao u Zagrebu (Rački, Demelić, Jagić, Mesić), a spominje i da mu se Zagreb prilikom njegova posljednjeg boravka svidio više nego kada je tamo bio nekoliko godina prije. S obzirom na te okolnosti, Bogišić navodi da bi sada prihvatio primjereno mjesto, to prije što mu se među pravnim disciplinama rimsko i kazneno pravo najviše sviđaju, dakako s izuzetkom povijesti slavenskoga prava. No, Bogišić se očito prethodno raspitao o svim okolnostima, jer navodi da je čuo kako je to mjesto rezervirano za Napoleona Špun-Stričića, prisjednika

¹¹ Usp. Dalibor Čepulo, *Pravo, povijest i društvo: opća povijest prava (1868–1874) na Pravoslavnoj akademiji u Zagrebu (1850–1874)*, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 43, 1993, 4, 734–736.

¹² Pismo Račkoga Bogišiću (Zagreb, 19. rujna 1867), Valtazar Bogišić, op. cit., 135.

Županijskoga sudbenog stola u Zagrebu koji bi mjesto trebao preuzeti kao suplent. Bogišić je međutim unaprijed odbio da se javi na natječaj u redovitom postupku kao nešto neprilično njegovu položaju te zbog rizika da na natječaju ne uspije, te najavljuje da će se nakon Nove godine u svakom slučaju povući iz Dvorske knjižnice, jer mu za šefa dolazi neki kustos koji je prema njemu neprijateljski raspoložen. Bogišić na neki način upozorava da će njegovo povlačenje iz knjižnice vjerojatno značiti i povlačenje iz znanosti, jer će morati otići u odvjetništvo ili državnu službu, gdje će biti sputan u znanstvenim istraživanjima.¹³

Bogišić se o mogućem prijelazu u Zagreb očito posavjetovao i sa svojim dubrovačkim prijateljem Nikom Pucićem, koji je sa skepsom gledao na tu ideju uvjeravajući ga da će »posijediti dokle se stvori universitet u Zagrebu, a možda budeš i pod pločom dokle se u budućoj Zagrebačkoj universitati podigne katedra slavenskoga prava«.¹⁴

Bogišić je 1868. doista otišao iz Dvorske knjižnice te je postavljen za školskoga savjetnika u Banatsko-srijemskoj vojnoj krajini u Temišvaru (potom u Petrovaradinu i Beču) sa zadaćom nadziranja rada škola. Na tom je mjestu ostao do odlaska u Odesu koncem 1869. Rački je u veljači 1868. izrazio žaljenje zbog toga što Bogišić nije pričekao u Beču dok mu se otvori mjesto u Zagrebu te izrazio zabrinutost da u Temišvaru neće imati uvjete za svoj znanstveni rad.¹⁵

No, čini se da se na Bogišića ipak i dalje mislilo u Zagrebu, gdje se spremalo produljenje trogodišnje Pravoslavne akademije na četverogodišnji studij organiziran prema austrijskomu sveučilišnom programu. Ta je reforma trebala biti prethodnica otvaranju sveučilišta, a u novom je programu bila predviđena i katedra povijesti slavenskoga prava.¹⁶ Čini se da je Bogišić još u proljeće 1868. imao naznake da u Zagrebu razmišljaju o njemu, jer je o tome očito tražio mišljenje Nike Pucića koji se u pismu Bogišiću od 11. svibnja 1868. ograđuje od savjeta »glede te katedre na sveučilištu Zagrebačkom« s obzirom na udaljenost i nepoznavanje činjenica te mu tek sugerira da hladno promisli želi li više »platu birokrata ili profesura«.¹⁷

U svakom slučaju Rački neće odustati od nastojanja da Bogišića dovede u Zagreb te mu je u rujnu 1868. uputio poziv za dolazak na Pravoslavnu akademiju. Rački je obavijestio Bogišića da su se iz Zemaljske vlade raspitivali bi li se on htio

¹³ Pismo Bogišića Račkom (Beč, 5. listopada 1867.), Valtazar Bogišić, op. cit., 136.

¹⁴ Usp. Hodimir Sirotković, Baltazar Bogišić i Jugoslavenska akademija, *Spomenica posvećena akademiku Baltazaru Bogišiću (u povodu 150-e obljetnice rođenja)*, Zagreb 1986, 13.

¹⁵ Pismo Račkoga Bogišiću (Zagreb, 20. veljače 1868), Valtazar Bogišić, op. cit., 140.

¹⁶ Šire o o Pravoslavnoj akademiji i nastavi pravne povijesti usp. Čepulo, *Pravo*, op. cit., 727–754.

¹⁷ O pismu Nike Pucića Bogišiću od 11. svibnja 1868. usp. Sirotković, Baltazar Bogišić, op. cit., 13.

javiti za to mjesto s predviđenom plaćom od 1000 forinta, ali i s mogućnošću da se izbori za plaću od 1800 do 2000 forinta predviđenu za pravni fakultet koji bi se otvorio na sveučilištu. No, taj je poziv Rački uputio s određenom suzdržanošću, shvatljivom i s obzirom na činjenicu da se radilo o vladi bana Levina Rauha koja je provodila unionističku i represivnu unutarnju politiku. Tako Rački navodi i da je Pravoslavna akademija »krparija« osnovana kako bi se izbjeglo otvaranje sveučilišta te da se od Rauchove vlade i ne može očekivati da ozbiljno poradi na otvaranju te institucije. Predstavnik vlade obavijestio je da bi Bogišić takvu ponudu prihvatio prije godinu dana, ali da sada u to ne može biti siguran. Ipak, Bogišić javlja da bi ga rado vidio u Zagrebu i da ga hitno obavijesti prihvaća li ponudu.¹⁸

36

Bogišić je već pet dana poslije odgovorio iz Temišvara u pragmatičnom duhu. Naveo je da bi godinu dana prije tu ponudu odmah prihvatio u želji da se pod svaku cijenu oslobodi budućega šefa, ali da sada očekuje bolje od onoga što ima. Kao prednosti mjesta na Pravoslavnoj akademiji navodi oslobođenje od činovničke stege i mogućnost bavljenja znanostima, za što u Temišvaru nema prave prilike, te činjenicu da bi došao u krug zagrebačkih prijatelja. Potonje zasigurno nije tek prazna fraza iako se stanje 1868. ne može usporediti npr. s razdobljem nakon 1874., kada je u Zagreb došao Bogišićev prijatelj Konstantin Vojnović, a poštovanje prema njemu naraslo temeljem ostvarenih rezultata na europskom prostoru. Bogišić upozorava i da s dodacima godišnje ostvari barem 150 forinta više od 2000 forinta koliko bi iznosila najviša zagrebačka plaća, a da bi ukupno gledajući izgubio vjerojatno i više stotina forinta godišnje. Čini se da se pri toj argumentaciji ipak radi pomalo o bogišićevskom podizanju vlastite cijene, jer on navodi da bi i unatoč tim gubicima pristao na preuzimanje katedre pod drugim uvjetima. Bogišićevo se kolebanje mora promotriti i u svjetlu činjenice da mjesto na Pravoslavnoj akademiji nije pružalo stvarnu zaštitu položaja nastavnika te da se radilo o razdoblju Rauchove vlade čija je politička orijentacija bila drugačija od Bogišićeve. Kao prvi od tih drugih uvjeta Bogišić navodi priznavanje 6 godina staža ostvarenog u Dvorskoj kancelariji kao kontinuiranoga staža u obrazovanju, jer će mu to biti potrebno pri ostvarenju nastavničke mirovine. Bogišić navodi da je tako postupljeno pri prijelazu na njegovu službu školskoga savjetnika, ali ga zanima je li to moguće i pri prijelazu na posao iz austrijske u ugarsku polovicu. Bogišić je očito zaokupljen osiguranjem za starost, jer navodi da s godinama potrebe postaju sve izraženije, a zanima ga i koji su uvjeti za 5-godišnje i 10-godišnje povišice u službi. Kao zapreku preuzimanju ponudena mjesta Bogišić navodi da Pravoslavna akademija nije sveučilište, gdje bi kao profesor imao autonomiju i ne bi bio subordiniran dekanu, već se radi o državnomu obrazovnom zavodu s hijerarhijom i subordinacijom koju on kao školski nadzornik nema, već je, štoviše, nadređen nastavnicima i ravnateljima. Zbog toga bi očekivao

¹⁸ Pismo Račkoga Bogišiću (Zagreb, 12. rujna 1868), Valtazar Bogišić, op. cit., 146.

neko rješenje po kojem bi bio lišen takve subordinacije. Tako je Bogišić, unatoč izraženim rezervama, ipak imao realni interes za dolazak u Zagreb. To se vidi i po tome što navodi da bi u slučaju prijelaza u Zagreb najprije morao dovršiti poslove na tadašnjemu radnom mjestu te dobiti vrijeme za pripremu predavanja povijesti slavenskoga prava, dok mu to ne bi bilo potrebno za rimsko i kazneno pravo. Zbog toga bi u Zagreb mogao prijeći tek u ljetnom semestru, odnosno morao bi prije toga neposredno razgovarati s nekim iz Hrvatske dvorske kancelarije u Beču, ili bi pak mogao kad dođe u Beč »trknuti« do Zagreba.¹⁹ Činjenica da Bogišić tako operativno razgovara o dolasku u Zagreb i da je spreman iz Beča »trknuti« do Zagreba svjedoči o realnom interesu za dogovor koji je ipak bio opterećen teretom statusnih i tadašnjih političkih okolnosti.

37

Rački je u svom sljedećem pismu reagirao na način koji pokazuje da je možda imao i neke dodatne obavijesti o Bogišićevu držanju ili je pak opisani Bogišićev odgovor ocijenio kao posve skeptičan, a zacijelo je bio rezigniran i razvojem događaja u Zagrebu. Rački naime navodi da Bogišiću u tadašnjim okolnostima ne bi ni savjetovao dolazak na Pravoslavnu akademiju te da će Zemaljska vlada zaposliti nezrele mladiće i da već i zbog toga ne bi bilo dobro da se već sada otvori sveučilište na kojem bi namjestili »kojekakve glupake«. Taj navod Rački sarkastično i uz usklik ilustrira informacijom da će na mjesto nastavnika povijesti slavenskoga prava, to jest »Bogišićeva« predmeta, biti zaposlen Bedeković koji je »stručnjak u enologiji«.²⁰ Procjena Račkog doista i nije bila loša, jer je Josip Bedeković – koji je imenovan za nastavnika međunarodnoga prava i povijesti slavenskoga prava – odustao od novog posla ubrzo nakon postavljenja.²¹

Tu je epizodu zaključio Bogišić u pismu iz Beča od 14. listopada 1868. navodeći da ga je glede katedre slavenskoga prava kontaktirao netko iz Hrvatske dvorske kancelarije u Beču bilo u smislu zapošljavanja odmah ili za godinu dana, ali da će on o tome razmisliti kada dobije službenu ponudu.²² Kao što će biti vidljivo iz daljnega slijeda događaja, takvu ponudu Bogišić ipak neće dobiti.

Time je Bogišić bio definitivno izgubljen za Zagreb, jer je sljedeće godine – čini se pod utjecajem Nike Pucića²³ – prihvatio ponudu za odlazak na Sveučilište u Odesi i podnio ostavku na mjesto školskoga nadzornika. U Zagrebu su bili iznenađeni

¹⁹ Pismo Bogišića Račkom (Zagreb, 17. rujna 1868), Valtazar Bogišić, op. cit., 147–148.

²⁰ Pismo Račkoga Bogišiću (Zagreb, 14. listopada 1868), Valtazar Bogišić, op. cit., 151.

²¹ Čepulo, Pravo, op. cit., 735.

²² Pismo Bogišića Račkom (Beč, 14. listopada 1868), Valtazar Bogišić, op. cit., 152.

²³ Jerzy Śliziński, Veze Valtazara Bogišića s Poljacima, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku 1959, 6/7, 346; Sirotković, Baltazar Bogišić, op. cit., 13.

ostavkom jer nisu znali razloge za to, te su čak nagadali da je Bogišića njegov prijatelj Medo Pucić nagovorio na odlazak u Beograd.²⁴ Bogišić je svoje držanje pojasnio u pismu datiranom u Beču 6. siječnja 1870. Tada je naveo da mu se činio nepotrebnim pismeni diskurs i »hvastanje« od kojega se »valja čuvati« o stvarima koje su bile jasne kroz novinska izvješća. Bogišić tada otkriva da su ga zvali na sveučilišta u Kijev, Varšavu (s 50% višom plaćom negoli na drugim sveučilištima) i Odesu, a da se dvoumio između Kijeva i Odese, dok je Varšavi poodavno odgovorio negativno.²⁵ Valja reći da će nešto poslije put Odese krenuti i drugi član JAZU, zagrebački slavist Vatroslav Jagić. U pismu Strossmayeru od 18. srpnja 1871. Rački će uz žaljenje zbog toga što Bogišić nije zadržan, a još i Jagić odlazi, konsternirano izjaviti »tako se stvara naše sveučilište«.²⁶

Bogišić se Račkome javio iz Odese tek u pismu datiranom s 10. travnja 1870. najavljujući mu da će početi s predavanjima »3. Marta«. Bogišić je pun povoljnih dojmova o prijmu, ali su ti dojmovi ipak popraćeni i blagom rezervom. Bogišić navodi da u pomorsko-trgovačkoj i kozmopolitskoj sredini kakva je Odesa, gdje »ima više čifuta nego kristijana«, nije očekivao odziv na koji je naišao. U svojem stilu navodi da je pri njegovu inauguralnom govoru dvorana bila puna akademskih i neakademskih gradana koji nisu prestajali aplaudirati, da je Senat odlučio taj govor tiskati te da je potom izabran za predsjednika sveučilišnoga suda.²⁷

Međutim, odlazak u Odesu i takvi Bogišićevi dojmovi nisu umanjili zanimanje za njega u Zagrebu, a to se zanimanje dijelom preklapilo i s ekscenim zbivanjima kroz koja je Bogišić prolazio u Odesi. Tako je u svibnju 1870. Rački obavijestio Bogišića da ga je predstojnik za prosvjetu i bogoštovlje Zemaljske vlade pitao pod kojim bi uvjetima bio spreman doći na Pravni fakultet odnosno sveučilište, čije se otvaranje tada planiralo. Rački je ipak bio skeptičan glede Bogišićeva pristanka, jer navodi da bi ga on nagovarao da dođe kada bi znao da bi to imalo svrhe. Rački piše da bi njegov dolazak u Zagreb bio od silne koristi te da postavi bilo kakve uvjete pa će se vidjeti stav vlade. No, iz pisma se stječe dojam da je Rački zapravo očekivao negativan Bogišićev odgovor koji je htio i politički iskoristiti protiv vlade koja je imala neprijateljski stav prema Račkom i JAZU. Rački, naime, moli Bogišića da mu odgovor pošalje u »posebnom« pismu koje bi mogao pročitati odjelnom predstojniku Dragutinu Poglediću te da »neće biti zgoroga« da u pismu izrazi i »udivljenje« – radi se o očitom sarkazmu – o tome kako se u Hrvatskoj postupa s učenim ljudima i

²⁴ Pismo Račkog Bogišiću (Zagreb, 9. prosinca 1869), Valtazar Bogišić, op. cit., 176.

²⁵ Pismo Bogišića Račkom (Beč, 6. siječnja 1870), Valtazar Bogišić, op. cit., 179.

²⁶ Pismo Račkoga Strossmayeru, Zagreb 18. srpnja 1871., *Korespondencija Rački–Strossmayer, Knjiga prva*, uredio Ferdo Šišić, Zagreb 1928., 139.

²⁷ Pismo Bogišića Račkom (Odesa, 10. travnja 1870), Valtazar Bogišić, op. cit., 181–182.

zavodima. Rački navodi da je i sam očitao lekciju Poglediću, ali da se on izgovarao s »dim-pašom«, to jest sa autoritarnim i osionim banom Rauchom.²⁸ Čini se da je Rački zapravo Bogišiću sugerirao što da napiše u odgovoru, a Bogišić će slično tome u predstojećem razdoblju zatražiti pismo od Račkoga koje bi mogao iskoristiti u Odesi.

Bogišić je odgovorio početkom lipnja vrlo ostrim pismom u kojem se, što je inače neuobičajeno za tu korespondenciju, bavi isključivo Pogledićevom ponudom. Bogišić izražava čuđenje što je uopće pozvan na katedru u Zagrebu s obzirom na iskustva koja su tome prethodila. Napominje da se htio u potpunosti posvetiti znanstvenom radu i povući s mjesta školskoga savjetnika te da je zbog toga pojedincima iz Hrvatske dvorske kancelarije u Beču često davao do znanja, neposredno ili posredno, da bi rado prihvatio »mjesto, premda skromno«, profesora Pravoslavne akademije u Zagrebu ako bi mu ono bilo ponudeno. Međutim, takvu ponudu on nije primio te pretpostavlja da je mogući razlog bio u tome što su u Zagrebu očekivali da će se on »uniziti« da »prosi« mjesto koje ni po plaći ni položaju nije iznad gimnazijskog učitelja dočim je on bio glavar svih obrazovnih institucija »cijele zemlje«, pa i gimnazija. Štoviše, Bogišić navodi da je u to doba imao ponude s triju sveučilišta pod boljim materijalnim i društvenim uvjetima. Drugi je razlog Bogišićeva čuđenja pozivu bio u tome što se u Hrvatskoj progone pojedinci, pa bili oni i najsposobniji nastavnici, te institucije ako su u njima »ljudi koji neće da se narodu iznevjere« – što drži znakom »krajnjeg barbarstva, divljaštva i krajnje demoralizacije« – a vlada poziva njega za koga zna što misli o narodu i narodnosti kao i o njihovim protivnicima. I treći razlog Bogišićeva čuđenja jest u tome što u isto doba u kojem ga službene bečke i peštanske novine »psuju da ne mogu gore«, jer je ostavio tamošnju službu, drugi mu organ te iste vlasti nudi mjesto profesora u obrazovnoj instituciji. Bogišić zaključuje to oštro pismo ipak u blago ambivalentnom tonu da njegov odgovor na taj poziv »pa ma koliko on za mene bio častan, nemože, barem za sada, biti pozitivan«.²⁹

Rački je Bogišićevo pismo pročitao Poglediću, a Bogišiću kratko javio da je Pogledić »baš dobio lekciju« te da i on uvida problem, ali da je kukavica.³⁰

Radi cjelovitog opisa valja međutim navesti da se ni unutar Pravoslavne akademije nisu opredijelili za Bogišića, iako su razmatrali i njegovo ime. Naime, Zemaljska je vlada početkom veljače 1870. zatražila prijedlog profesorskoga zbora Pravoslavne akademije za popunjenje katedre opće povijesti prava i povijesti

²⁸ Pismo Račkog Bogišiću (Zagreb, 15. svibnja 1870), Valtazar Bogišić, op. cit., 183–184.

²⁹ Pismo Bogišića Račkom (Peterburg, 4. lipnja 1870), Valtazar Bogišić, op. cit., 184–185.

³⁰ Pismo Račkoga Bogišiću (Zagreb, 18. srpnja 1870), Valtazar Bogišić, op. cit., 187.

slavenskoga prava. Proforski je zbor na sjednici od 20. ožujka tim povodom razmatrao predlaganje Baltazara Bogišića, Konstantina Jirečka te Alfonza Domina Petruševečkoga,³¹ tajnika Višega zemaljskog suda u Beču i privatnog docenta Bečkog sveučilišta. No, zaključeno je da Bogišić ne bi htio ni mogao doći iz Rusije (krivo je navedeno da je na petrogradskom sveučilištu), a da druga dvojica ne znaju hrvatski. Stoga je vladi »obraćena pažnja« na Ignjata Brlića, tajnika Stola sedmorice koji je kao suplent već predavao opću pravnu povijest prethodna dva semestra.³² Brlić je bio pripadnik umjerene struje u vladajućoj Unionističkoj stranci, ali je zbog protivljenja autoritarnoj Rauchovoj politici u lipnju 1870., nedugo nakon što ga je profesorski zbor predložio za stalno mjesto, razriješen i tog položaja.³³

Spomenuli smo da je Bogišić dolazak u Odesu opisao slavodobitničin riječima i time istaknuo svoju važnost. Ta je njegova crta došla do izražaja i u prejakoj reakciji na jedan usputni upit Račkoga ima li statut ruskih sveučilišta odnosno odeskoga sveučilišta, te da mu ga pošalje ako je tiskan.³⁴ Rački je taj statut očito tražio u sklopu priprema za otvaranje zagrebačkoga sveučilišta, no Bogišić je u pismu od 16. travnja 1871. na tu jednu rečenicu Račkoga reagirao pomalo uvrijeđeno. U pismu Bogišić spočitava Račkome da ima čudan pojam o ruskim zavodima te da je statut odeskoga sveučilišta donijet 1863. nakon prethodnih konzultacija s glavnim njemačkim, francuskim i engleskim sveučilištima. Štoviše, Bogišić ironično primjećuje da je taj statut vjerojatno i preliberalan »za Vas 'Vugersku gospodu'«, jer tamošnja vlada sigurno ne bi dopustila da, kao u Rusiji, sveučilišno vijeće bira profesore, a vlada samo potvrđuje.³⁵ Valja reći da u to vrijeme navedena Bogišićeva opaska nije imala pravog uporišta, ali je *Zakon o sveučilištu* iz 1874. izmijenjen 1894. na način da je doista omogućeno da ban predloži vladaru imenovanje drugoga kandidata od onoga kojega je predložio profesorski zbor, odnosno sveučilišni senat, te da nove katedre može osnovati samo zemaljska vlada.³⁶ Time je postavljena i pravna osnova za efikasnu vladinu kontrolu zagrebačkoga sveučilišta.

³¹ U zapisniku sjednice Proforskoga zbora od 20. ožujka 1870. navedeno je samo prezime "Domin". Po svem sudeći riječ je o Alfonzu Dominu Petruševečkom, sinu Imbriha Domina, profesora domovinskoga prava na Pravnom fakultetu Kraljevske akademije znanosti u Zagrebu 1801–1836. Usp. Zapisnik profesorske sjednice od 20. ožujka 1870. u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, fond Kraljevska akademija znanosti. Kraljevska Pravoslavna akademija, k. II. O Alfonzu Dominu v. Nella Lonza, Domin Petruševečki, Alfonz, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 3, Zagreb 1993, 481.

³² Čepulo, *Pravo*, op. cit., 736.

³³ Čepulo, *Pravo*, op. cit., 736.

³⁴ Pismo Račkoga Bogišiću (Zagreb, 26. ožujka 1871), Valtazar Bogišić, op. cit., 193.

³⁵ Pismo Bogišića Račkom (Odesa, 16. travnja 1871), Valtazar Bogišić, op. cit., 194.

³⁶ Dalibor Čepulo, *Razvoj pravne izobrazbe i pravne znanosti u Hrvatskoj do 1776. godine i Pravni fakultet u Zagrebu od osnivanja 1776. do 1918. godine, Pravni fakultet u Zagrebu, I. Prilozi za povijest fakulteta, sv. 1. Ur. Željko Pavić, Zagreb 1996, 78, 79.*

Međutim, Bogišićevo zadovoljstvo Odesom neće dugo trajati, a njegovo će se raspoloženje značajno promijeniti nakon studentskoga revolta protiv njega. U pismu od 23. listopada 1871. Bogišić govori o »njemačko-židovskim« demonstracijama protiv njega, rektora i prorektora koje da su u novinskim izvješćima uglavnom iskrivljene. Bogišić ne želi ispravljati ta izvješća jer bi za to trebalo poznavati tamošnje prilike u kojima se takvi događaji mogu razviti i »iz ništa«. No, iz pisma je očito da su ta zbivanja Bogišića jako pogodila i da je s jedne strane razmišljao o odlasku iz Ode, da bi s druge ipak utvrđivao svoju poziciju. Bogišić tako relativizira stanje i daje sebi važnost obavještavajući Račkoga da je već dobio poziv na istovjetnu katedru na jednom drugom ruskom sveučilištu, ali pod boljim materijalnim i »moralnim« uvjetima, da ima informacije kako se i neka druga sveučilišta spremaju pozvati ga k sebi, a da mu je sveučilišni senat u Odesi posebnom odlukom izrazio puno povjerenje. Međutim, Bogišić na diskretan, ali jasan način moli Račkoga da mu javi »što je prije moguće (...) od tuda štogod slična onome što mi lani pisaste o Vašem razgovoru o meni s tadanjim chefom nastave u Hrvatskoj« te da bi mu to jako pomoglo »jer obično sve što dolazi iz granice imponira«. Štoviše, Bogišić moli odgovor odmah, to jest telegrafskim putem barem »u dvije riječi« i to na njegov trošak, a potom pismom – »ali bi oboje moralo biti stilizirano tako da se pokazati može gdje treba«. Sve to ima ostati »entre nous«.³⁷ Sapiienti sat! Očito je da Bogišić naručuje od Račkoga pomoć posve određenoga sadržaja u održanju ili osnaživanju svojega narušenog položaja u Odesi. Uvijeni ton upozorava da Bogišić nije siguran u povjerljivost svojih pošiljki. Takav stil komunikacije – koji se ne jednom pojavljuje kod Bogišićeve korespondencije – zacijelo upućuje na prilike u kojima se on nalazio, ali dijelom pokazuje i njegov psihološki profil.

Rački vrlo brzo reagira prema Bogišićevim molbama, gotovo uputama, te mu upućuje pismo 2. prosinca 1871. u kojem na diplomatski način, ali ipak jasan način, govori da je o događajima na odeskome sveučilištu čitao u ruskim, njemačkim i ponešto »našim« novinama te da ne zna koliko je istine u tome što se »podmiče njemačko-poljskim djakom«. No, ako je to doista točno, onda da je to slab znak o stanju ruskih sveučilišta »gdje protivnički življi usudjuju se izvoditi takve demonstracije protuslavenske – i ruske«. Rački pismo završava laskama Bogišiću i obavještava ga da će se na Hrvatskom saboru – ako se sazove 15. siječnja u, doduše, problematičnim političkim okolnostima – doista poraditi na otvaranju sveučilišta u listopadu 1872. Rački navodi da svi misle na Bogišića kao na budućega profesora te da je s Pavlom Muhićem, predstojnikom Odjela za prosvjetu i bogoštovlje Zemaljske vlade, govorio o njemu i nemirima u Odesi, a da su mu i Pavao Muhić i Emerik Šuhaj rekli da se nerazborito propustilo angažirati Bogišića za katedru povijesti slavenskoga prava. Okolnosti angažiranja Bogišića sada bi bile posve drugačije jer bi se najprije »privatice«

³⁷ Pismo Bogišića Račkom (Odesa, 23. studeni 1871), Valtazar Bogišić, op. cit., 202–203.

dogovorili, a onda bi Bogišić dobio poziv od vlade. Plaća mu ne bi mogla biti veća od 2000 forinta, ali je to u Hrvatskoj ipak velik novac.³⁸ Rački je tim pismom očito reagirao na Bogišićevo traženje potpore. No, povoljne političke prilike u Hrvatskoj u to doba, kao i raspoloženje Račkoga, ne otvaraju dvojbe da je on pritom mislio ozbiljno, iako zacijelo nije vjerovao u Bogišićevu pozitivnu odluku. U sljedećem pismu Rački izražava nadu da je Bogišić dobio prethodno pismo s pozivom na Sveučilište te da vjeruje kako će se Sveučilište doista otvoriti u listopadu kada bi Bogišić trebao jasno javiti želi li da ga vlada pozove.³⁹

Prethodno pismo Račkoga očito se križalo s Bogišićevim pismom u kojem se on uglavnom opet bavi sukobom u Odesi. Bogišić govori o anonimnim pismima u kojima ga se upozorava da mu nema opstanka u Odesi jer može biti i ubijen, ali da je on iz inata dan nakon toga držao predavanja na kojima je bilo više studenata nego kod drugih profesora te da su mu oni glasno iskazivali potporu. Međutim, govori i da ga je večer nakon predavanja pred kućom sačekalo 5–6 »radnika« s otvorenim noževima, za koje misli da su bili potkupljeni Grci i Rumunji, ali da su oni pobjegli nakon što je iz džepa izvadio revolver. Već i činjenica da je Bogišić na predavanja išao s revolverom u džepu govori podosta. Taj događaj Bogišić tumači kao dokaz da nije u pitanju »studentska igra« već da zbivanja imaju »dublji korijen (...) u negodovanju inorodnika da se 'slavensko pravo' u kozmopolitskoj Odesi čita«. Dalje navodi da je iz prijezira prema pokušaju napada već sutradan nastavio s predavanjima, ali da unatoč tome misli kako je najbolje otići iz Odese jer mu treba mira za istraživanja, ali da će »to još vidjeti«.⁴⁰

Bogišić je nakon tih pisama doista otišao iz Odese na istraživačko putovanje na Kavkaz, odakle se javio Račkome. Ovaj mu je pak koncem kolovoza ponovno uputio poziv za dolazak na sveučilište, u dogovoru s vladom, te Bogišića pita za njegove uvjete. Navodi da u Zagrebu sigurno ne bi imao »onoga veličja« kao u Rusiji, ali da bi možda žrtvovao nešto na račun »Heimweh«.⁴¹ No, Bogišić je u odgovoru od 15. listopada 1872., vjerojatno nazirući rasplet, bio puno suzdržaniji negoli u dotadašnjim raspravama na tu temu. Navodi da je prerano govoriti o katedri na »universitetu in spe« te da za to treba pričekati osnivanje sveučilišta, a da će tada ugovor s vladom morati biti vrlo tvrd. Bogišić je naime zabrinut mogućnošću da njegov predmet bude previše izazovan peštanskoj vladi koja bi ga mogla ukinuti kao

³⁸ Pismo Račkoga Bogišiću (Zagreb, 2. prosinca 1871), Valtazar Bogišić, op. cit., 203–204.

³⁹ Pismo Račkoga Bogišiću (Zagreb, 17. prosinca 1871), Valtazar Bogišić, op. cit., 205.

⁴⁰ Pismo Bogišića Račkome (Odesa, 7. prosinca 1871), Valtazar Bogišić, op. cit., 204.

⁴¹ Pismo Račkoga Bogišiću (Zagreb, 27. kolovoza 1872), Valtazar Bogišić, op. cit., 214.

što je, navodno, već prije vratila cijeli pravilnik sveučilišta jer je »peštanska akademija« konstatirala da predvideni predmet slavensko pravo zapravo ne postoji.⁴²

Sveučilište je 1872. osnovano, kao što i Rački konstatira u poruci Bogišiću, »na papiru« uz obećanje bana Ivana Mažuranića da će 1874. zaživjeti Pravni i Filozofski fakultet.⁴³ I doista, 19. listopada 1874. svečano je otvoreno zagrebačko Sveučilište s trima fakultetima (pravnim, filozofskim i teološkim) koje je trebalo popuniti nastavničkim osobljem. Tako Rački početkom veljače 1874., jer drži »za patriotsku dužnost«, pita Bogišića bi li htio doći na Pravni fakultet, ali unaprijed konstatira da ga je strah odgovora. Rački navodi da u maloj Hrvatskoj Bogišić ne može dobiti onako sjajan položaj kao u Rusiji, ali da bi ta žrtva urodila velikim plodom za slavenski jug, a da bi on mogao nastaviti rad i u JAZU. U slučaju da je Bogišić voljan doći, odmah bi dobio poziv Zemaljske vlade. Međutim, Rački pokazuje da je svjestan Bogišićeva odgovora i time što ga moli da obrati pozornost na strane znanstvenike koji bi mogli doći raditi na novoosnovano sveučilište.⁴⁴

Dakako, Bogišić će na poziv Račkoga sada odgovoriti izričito negativno pozivajući se na »tešku radnju« koja je na njega »navaljena« (to se očito odnosi na *Opći imovinski zakonik*) i do čijeg dovršenja ne smije kovati planove.⁴⁵

Među novim nastavnicima primljenima na novosnovanom Pravnom fakultetu u Zagrebu bio je i mladi Jaromír Haněl iz Praga koji je preuzeo katedru opće pravne povijesti. Gotovo trećinu programa tog predmeta činilo je izlaganje slavenskih pravnih povijesti, među kojima i hrvatske. Haněl je ubrzo primljen za redovitog člana JAZU, a pretežito se bavio dalmatinskim statutima. No, 1881. otišao je za nastavnika austrijske pravne povijesti na novotvorenom češkom odjelu Praškoga sveučilišta te je njegovo mjesto ostalo ispražnjeno.⁴⁶ Rački je početkom travnja 1881. pozvao Bogišića da dođe na to mjesto, a Bogišić mu je u svojem uobičajenom stilu odgovorio da će uskoro putovati i doći i do Zagreba na 2–3 dana gdje će onda o tome moći voditi opsežne razgovore. No, napominje da čak i ako ti razgovori ne budu imali »odmah« priželjkivani rezultat, ipak će biti značajni za sam predmet i katedru.⁴⁷ Bio je to posljednji u nizu poziva Bogišiću da dođe na Pravni fakultet u Zagrebu.

⁴² Pismo Bogišića Račkome (Odesa, 15. listopada 1872), Valtazar Bogišić, op. cit., 215.

⁴³ Pismo Račkoga Bogišiću (Zagreb, 22. listopada 1873), Valtazar Bogišić, op. cit., 227.

⁴⁴ Pismo Račkoga Bogišiću (Zagreb, 3. veljače 1874), Valtazar Bogišić, op. cit., 230–231.

⁴⁵ Pismo Bogišića Račkome (Beč, 26. veljače 1874), Valtazar Bogišić, op. cit., 232–233.

⁴⁶ Dalibor Čepulo, *Legal education in Croatia from medieval times to 1918: institutions, courses of study and transfers, Juristenausbildung in Osteuropa bis zum Ersten Weltkrieg*, Hrsg. Zoran Pokrovac, Frankfurt 2007, 138.

⁴⁷ Pismo Bogišića Račkome (Zagreb, 20. travnja 1881), Valtazar Bogišić, op. cit., 280.

Vidljivo je tako da je Bogišić pri počecima svoje znanstvene karijere imao posve ozbiljnu namjeru doći na predavačko mjesto na zagrebačkomu pravnom studiju. Iako je njegov nedolazak bio uvjetovan sklopom više razloga, čini se da je ključan među njima bio nerazumijevanje ili nespремnost vlade Levina Rauha da ga prihvati i osigura mu posebni statusni položaj sukladno njegovim očekivanjima. Mogućnosti za Bogišićev dolazak poslije su bile znatno umanjene i unatoč bitno poboljšanim političkim okolnostima i profesionalnim okvirom vezanima uz vladu bana Ivana Mažuranića. To osobito vrijedi za razdoblje nakon početka Bogišićeva rada na *Općem imovinskom zakoniku*. Bogišić je doduše i tada, kao i prije, zagrebačke ponude primao više kao oblik rezervne varijante koju treba održati.

44

Baltazar Bogišić i Konstantin Vojnović

Unatoč vrlo razgranatoj Bogišićevoj korespondenciji s mnogobrojnim suvremenicima, u njoj su nastavnici Pravnoga fakulteta u Zagrebu razmjerno skromno zastupljeni, za razliku od npr. korespondencije s pojedinim članovima JAZU. Iako su se Bogišićevi kontakti s pojedinim nastavnicima Pravnoga fakulteta u Zagrebu odvijali i na druge načine, osobito unutar JAZU (usp. sljedeće poglavlje), slabo razvijena korespondencija ipak pokazuje izostanak ozbiljnije i sustavne suradnje. Izuzetak, koji svojim značenjem baca i ponešto drugačije svjetlo, dugotrajno je Bogišićevo prijateljstvo i bogata korespondencija s Konstantinom Vojnovićem, profesorom građanskoga prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu, rodom iz Hercegovine, koji je pravo diplomirao u Beču, a karijeru otpočeo u Dubrovniku i Splitu. Prijateljstvo Bogišića i Vojnovića datira iz dubrovačkih dana, a ono je potvrđeno i bogatom korespondencijom u vidu 141 sačuvanih Vojnovićeva pisma u razdoblju od 37 godina (1864–1901) kao i npr. Vojnovićevom publicističkom djelatnošću kojom je promovirao Bogišića. Odnos Bogišića i Vojnovića posebna je tema koja bi zahtijevala monografsku obradu, a ovdje ćemo tek upozoriti na pojedine elemente njihova odnosa vezane uz Vojnovićevu djelatnost kao profesora Pravnoga fakulteta u Zagrebu.

Tako Vojnović u pismu od 15. studenoga. 1874. zahvaljuje Bogišiću na poklonjenom primjerku *Zbornika sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slovena*. Ujedno ga obavještava da će se koristiti tom knjigom u nastavi na Pravnom fakultetu tako što će izlaganje pojedinih pravnih instituta ilustrirati pojedinim običajima. Bogišiću javlja i da je prethodni dan na predavanju govorio o običajnom pravu kao pravnom vrelu te istaknuo Bogišićevo »slavno ime i častni nalog« izrade *Općeg imovinskog*

zakonika. Vojnović je u to doba bio na početku svoje profesorske karijere te upoznaje Bogišića s teškoćama koje ima u pripremi nastave. Napose ga smeta nedostatak literature na hrvatskom jeziku pa i to što austrijski *Opći građanski zakonik* nije preveden na hrvatski. Zbog toga moli Bogišića da mu preporuči knjige koje bi mogao iskoristiti za predavanja pojedinih dijelova građanskoga prava.⁴⁸

Vojnović je bio svojevrsan promotor Bogišićeva djela u Hrvatskoj, a ujedno ga je obavještavao o odrazima njegova djela na našem području. Tako Vojnović početkom studenoga 1881. upućuje Bogišića na suradnju s *Mjesečnikom* kao najboljim pravnim časopisom na slavonskom jugu,⁴⁹ a potom posređuje kod pribave literature i gradiva u zadrugama u Hrvatskoj i Slavoniji.⁵⁰

45

Posve je razumljivo da je Vojnoviću posebno poticajan bio Bogišićev rad na *Općem imovinskom zakoniku*, a znatno je zanimanje pokazao i za njegovu studiju o inokostini. U ožujku 1886. obavijestio je Bogišića da su srpske i hrvatske novine donijele vijest da je dovršio *Opći imovinski zakonik* te se raspituje je li to točno.⁵¹ U svibnju 1887. ga pak obavještava da je *Obzor* javio o proglašenju OIZ-a koji je on kod sebe držao u potpunoj tajnosti te ga uvjerava da bi bilo potrebno prikazati javnosti i Bogišićevu studiju o inokostini, a pogotovo sam OIZ. Zbog toga ga moli da mu pošalje obrazloženje *Općega imovinskog zakonika* (*exposé des motifs*) bez čega takvu recenziju ne može napraviti.⁵² U nizu Vojnovićevih pisama sačuvanih u Bogišićevoj zbirci posebno je zanimljivo ono od 15. svibnja 1888. U njemu izražava poštovanje za Bogišićev kodifikatorski rad koji je, za razliku od srodnih zakonodavnih poduhvata u razvijenijim europskim zemljama, pred sobom imao ljude koji pravdu shvaćaju temeljem običaja i zdravog razuma, a ne pisanog i kodificiranog prava. Zbog toga Vojnović upozorava Bogišića da bi se Crna Gora morala hitno potruditi da formira nedostajući pravnički stalež i u tome nudi svoju pomoć. Vojnović predlaže da crnogorski knez pošalje na zagrebačko sveučilište nekolicinu »barem srednje pripremljenih veličina« kojima bi on izlagao OIZ kada bude izdan. Štoviše, Vojnović se nudi da će u dogovoru s drugim kolegama sastaviti i kraći nastavni program za te mladiće.⁵³ To je Vojnovićevo nastojanje posve u duhu orijentacije njegova pokrovitelja Strossmayera, kao i Račkoga, prema kojem bi zagrebačko sveučilište trebalo biti obrazovni pogon koji bi širio prosvjetu u južnoslavenske zemlje, koje su donedavno bile pod Turcima, dok bi JAZU bio istraživačka osnova takvih nastojanja.

⁴⁸ Usp. Sirotković, Rasprava, op. cit., 163.

⁴⁹ Usp. Sirotković, Rasprava, op. cit., 163.

⁵⁰ Usp. Sirotković, Rasprava, op. cit., 163.

⁵¹ Usp. Sirotković, Rasprava, op. cit., 164.

⁵² Usp. Sirotković, Rasprava, op. cit., 164.

⁵³ Usp. Sirotković, Rasprava, op. cit., 165.

Vojnović je u nizu pisama raspravio s Bogišićem pojedina pitanja vezana uz izradu OIZ-a, a u cilju što kvalitetnijega prikaza toga djela.⁵⁴ Bogišić daje potrebna objašnjenja i podatke, i izražava zadovoljstvo Vojnovićevim ozbiljnim pristupom. Iskazuje uvjerenje da će zbog toga Vojnovićeva rasprava o OIZ-u biti najbolja i najpotpunija od svih koje su izašle ili će tek izaći.⁵⁵ Svoju je raspravu Vojnović izložio na sjednici JAZU u ožujku 1889., a taj je opširni i značajni rad potom objavljen u *Radu JAZU* i kao posebni otisak.⁵⁶ Početkom prosinca iste godine Vojnović javlja da je izabran za izvanrednoga člana JAZU te da to ima zahvaliti i Bogišićevu OIZ-u, očito misleći pritom na prihvat koji je imala njegova dugo pripremana rasprava o OIZ-u.⁵⁷

46

Vojnović je tako u Zagrebu djelovao kao stari Bogišićev prijatelj, ali i znalac i iskreni poštovatelj njegova djela. U tom je duhu Vojnović kompetentno i relevantno upotrebljavao rezultate Bogišićevih istraživanja i zakonodavnog rada i ujedno s njima upoznavao hrvatsku javnost, a pojedine elemente uveo i u nastavu svojega predmeta na Pravnomu fakultetu. Posebice je zanimljiva Vojnovićeva inicijativa da organizira, pa i prilagodi, studij prava za crnogorske studente i tako pomogne izgradnju pretpostavki modernoga pravnog sustava i državnosti Crne Gore.

Baltazar Bogišić i Mjesečnik Pravnčkoga društva u Zagrebu

Pravničko društvo u Zagrebu bilo je strukovno pravničko udruženje osnovano 28. veljače. 1875. radi promicanja i razvoja prava u teoriji i praksi. Pravničko je društvo u sklopu svoje djelatnosti izdavalo časopis *Mjesečnik Pravnčkoga društva u Zagrebu* koji je izlazio od ožujka 1875. do travnja 1945. Časopis su uređivali profesori Pravnoga fakulteta u Zagrebu kao samostalni urednici ili suurednici, a objavljivao je teorijske rasprave i stručne članke, propise, sudske i upravne odluke, prikaze i pravnu bibliografiju, vijesti iz struke te životopise uglednih pravnika, kao i priloge iz drugih društvenih znanosti. Časopis se prilično brzo uspio afirmirati, od 1871. izlazio je dva

⁵⁴ Sirotković, Rasprava, op. cit., 165-166, 167-169.

⁵⁵ Usp. Sirotković, Rasprava, op. cit., 163.

⁵⁶ Konstantin Vojnović, Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru obzirom na ostalo crnogorsko zakonarstvo *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 46, Zagreb 1889.

⁵⁷ Usp. Sirotković, Rasprava, op. cit., 169.

puta mjesečno, a čini se da je uvijek imao dovoljno priloga na čije su objavljivanje autori katkad morali i pričekati. Časopis je imao nakladu od 500 primjeraka koji su distribuirani članovima, a nakon gašenja splitskoga *Prava* 1883. preuzeo je i njegove pretplatnike te nakladu povećao na 800. Naklada je, nakon vladine pretplate na *Mjesečnik* za sve hrvatske sudove 1906., podignuta na 1500.⁵⁸ Te bi brojke bile respektabilne i za današnje vrijeme, a s obzirom na veličinu naklade i sustavnu distribuciju među pravnički stalež, može se reći da se zacijelo radilo o utjecajnom strukovnom glasilu.

Mjesečnik je od 1877. do Bogišićeve smrti 1908. prenio cijeli niz Bogišićevih tekstova, pretežito objavljenih u drugim vrclima, ili objavio prikaze i komentare Bogišićevih radova i njegove djelatnosti. Bogišić zasigurno spada među najobjavljivanije autore u ovom časopisu. No, sustavna obrada Bogišićeve recepcije u *Mjesečniku* tražila bi više prostora i obrazloženja i o njoj ćemo izvijestiti u posebnom radu na drugom mjestu.⁵⁹ Ovdje ćemo dati sažet pregled Bogišićeve zastupljenosti u *Mjesečniku* te obavijestiti o vrlo kratkoj korespondenciji nastaloj tim povodom između Bogišića i Josipa Šilovića, profesora kaznenoga prava na zagrebačkomu Pravnom fakultetu i urednika *Mjesečnika* u razdoblju 1897-1919 (od 1913. u suuredništvu sa Ladislavom Polićem).

47

Mjesečnik je objavio više od 20 različitih prinosa vezanih uz Bogišića, od izvorno napisanih ili prevedenih radova, do kratkih obavijesti o Bogišićevoj djelatnosti. Sam je Bogišić, slično kao i za splitsko *Pravo*, za *Mjesečnik* napisao samo jedan članak o stručnom nazivlju u zakonodavstvu. Zapravo se taj članak u *Mjesečniku* nadovezivao na onaj napisan za *Pravo* čak 23 godine prije toga.⁶⁰ Nešto prije toga *Mjesečnik* je iz beogradskoga *Branica* prenio i prijevod Bogišićeva članka na sličnu temu objavljen u jednomu ruskom časopisu.⁶¹ Osim tih članaka, *Mjesečnik* je prenio još dva Bogišićeva članka izvorno objavljena na francuskom. Jedan »O važnosti pučkih pravnih običaja« bio je neka vrsta Bogišićeva pisma francuskom časopisu *Melusine*, a članak »Povodom crnogorskog građanskog zakonika. Nekoliko rieči o načelih i metodu usvojenih pri izradbi«, prenijet je iz beogradskoga *Branica* u kojem je preveden s francuskog.⁶² Ostali članci bili su vezani uz Bogišića, ali se radilo o prenijetim člancima drugih autora. Oni su se odnosili uglavnom na *Opći imovinski*

⁵⁸ O *Mjesečniku* usp. Antonija Bauer, Pravnički časopisi u Hrvatskoj, *100 godina Biblioteke Pravnog fakulteta u Zagrebu, 1906-2006* (ur. A. Horić i dr.), Zagreb 2006, 227-246.

⁵⁹ V. bilj. 9.

⁶⁰ Valtazar Bogišić, I opet o stručnim izrazima u zakonima, *Mjesečnik*, 1900, 6, 331-339.

⁶¹ Valtazar Bogišić, Tehnički termini u zakonodavstvu, *Mjesečnik*, XXIII, 1888, 1, 1-19.

⁶² Valtazar Bogišić, Povodom crnogorskog građanskog zakonika. Nekoliko rieči o načelih i metodu usvojenih pri izradbi, *Mjesečnik*, XXIV, 1889, 3, 105-118.

zakonik ili se pak radilo o prikazima i kratkim obavijestima o Bogišićevoj djelatnosti koji su se također ponajviše odnosili na *Opći imovinski zakonik* i njegove prijevode te ocjene u stranim sredinama. Nešto je manje bilo osvrta i obavijesti koji su se odnosili na Bogišićeve radove o inokostini, obitelji i kućnoj zadrugi u južnoslavenskim krajevima, dok su se pojedinačni radovi dotaknuli *Dubrovačkoga statuta* i literature o običajnom pravu. Autor više prikaza i obavijesti vezanih uz *Opći imovinski zakonik* i obiteljskopravne teme bio je Konstantin Vojnović. Ti su prilozi uglavnom bili prenijeti ili vezani uz srpske pravne časopise *Porota*, *Branik* i *Pravnik*, u kojima su se uglavnom pojavljivali vezano uz francuska vrela, a uglavnom su uz ta vrela bili neposredno vezani i drugi prilozi o Bogišiću u *Mjesečniku*.

48

Tako je Bogišić u *Mjesečniku* bio zastupljen tek s jednim svojim izvornim radom unatoč npr. Vojnovićevom gorespomenutom, doduše, skromnom poticaju na suradnju. Taj je članak Bogišić predao na poziv tadašnjeg urednika Josipa Šilovića. Ovaj je stupio u kontakt s Bogišićem polovicom siječnja 1899., kada mu je zahvalio za posebni otisak nekoga njegova članka koji mu je Bogišić prethodno poslao. I Šilović se »usudio« poslati svoj tiskani rektorski govor »našem najboljem zastupniku pravne znanosti i najboljem poznavaoču narodnoga prava«. Obavijestio ga je i da je na poticaj Vojnovića Upravnom odboru Pravnčkoga društva u Zagrebu predložio objavljivanje *Općeg imovinskog zakonika* na latinici, ali da je to odbijeno iz financijskih razloga. Međutim, Šilović moli Bogišića, pozivajući se pritom i na Vojnovića, da *Mjesečniku* pridonese makar i malenim člankom kao što je »nedavno počastio« srpski *Branik* jednim posebnim člankom. Šilović napominje da je uvjeren kako je Bogišić prezaoposen, ali da tu molbu neće odbiti »jer je svoj bliži od tuđega«. ⁶³ Bogišić je očito obećao Šiloviću taj članak, za što mu je ovaj zahvalio u pismu polovicom ožujka. Šilović je tada ujedno napomenuo da te godine Pravničko društvo u Zagrebu slavi 25. obljetnicu postojanja, kojim se povodom planira izdavanje posebne *Spomen-knjige* čiji bi »glavni ures« bio Bogišićev članak »ma o kojoj grani našeg narodnog prava«. Napominje da za to nije preostalo puno vremena, ali da se nada da će svečanost prigode djelovati poticajno na Bogišića. ⁶⁴ Čini se da je druga molba već u početku imala manje izgleda za ispunjenje, jer je Šilović početkom svibnja zahvalio Bogišiću na obećanju članka o pravnim i tehničkim izrazima za koji veli da će doći u pravo vrijeme i bit s pažnjom čitan, a zahvalio mu je i na ostavljanju nade glede članka i za *Spomen-knjigu*. Zato veli da neće prestati pisati dok ne ishodi i taj članak. Zato je pozdravio Bogišićevu namjeru da napravi opsežniji članak o kućnoj zadrugi u Dalmaciji i predložio je da ga tiska u *Mjesečniku*, te potom kao poseban otisak u

⁶³ Zbirka Baltazara Bogišića u Cavtatu, Bogišićeva korespondencija, VIII/2, Pismo Josipa Šilovića Bogišiću (Zagreb 12. siječnja 1899).

⁶⁴ Zbirka Baltazara Bogišića u Cavtatu, Bogišićeva korespondencija, VIII/2, Pismo Josipa Šilovića Bogišiću (Zagreb 14. ožujka 1899).

500 primjeraka. Taj bi članak bio dostavljen svim članovima Pravnčkoga društva, a troškovi bi bili minimalni. No, čini se da je Šilovićevo nagovaranje na tome zastalo, jer je u sljedećem pismu Bogišiću s početka srpnja tek kratko napomenuo da mu je tiskara poslala posebni primjerak objavljenog članka, uz odbitak 25 forinta od honorara na ime troškova otpreme. Javlja i da mu je poslao prvi svezak prijevoda *Pandekti* (Laze) Kostića te ga moli da se što prije opet sjeti *Mjesečnika*. ⁶⁵ U posljednjem sačuvanom dopisu s kraja srpnja Šilović kratko obavještava Bogišića da je izišao Demburgov prijevod *Pandekti* koji, ako hoće, može naručiti, ali završava s još jednom molbom da se eventualno sjeti *Mjesečnika* i napiše članak. ⁶⁶

49

Bogišićevu je smrt *Mjesečnik* popratio vrlo opsežnim nekrologom Ivana Strohal, ponešto skraćenim oblikom njegova nekrologa iz *Ljetopisa Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. ⁶⁷ Strohal je istaknuo da je Bogišić »jedini slovenski pravnik u užem smislu, koji je došao do svjetskoga glasa«. ⁶⁸

No, uz taj pregled posebno valja izdvojiti polemiku između Jaromíra Haněla i Bogišića, koja se referirala i na kritički osvrt na Bogišića, koji je u jednomu ruskom časopisu objavio Fedor Ivanovič Leontovič, profesor ruske pravne povijesti na Pravnomu fakultetu u Odesi. Polemiku je 1875. faktički započeo Haněl opširnim i kritičkim prikazom Bogišićeva *Zbornika sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena* u *Radu JAZU* ⁶⁹ koji je prenio i *Mjesečnik*. ⁷⁰ Uz obilate komplimente, Haněl je u tom prikazu dao podosta prostora kritici. Bogišiću je osobito prigovorio na pogrešnoj koncepciji utjecaja rimskoga prava na slavenska prava, na pogrešnoj postavci o razrješavanju sukoba zakona i običaja u kojem je običaju dao preveliko značenje te na pretjerano ignoriranje pisanih vrela bez kojih pravna povijest ne bi bila ni moguća. Knjizi je uputio i cijeli niz formalnih zamjerki koje su se ticale loše sistematizacije, ponavljanja, neobrađenosti gradiva itd. Na te je prigovore Bogišić 1877. odgovorio

⁶⁵ Zbirka Baltazara Bogišića u Cavtatu, Bogišićeva korespondencija, VIII/2, Pismo Josipa Šilovića Bogišiću (Zagreb 4. srpnja 1899).

⁶⁶ Zbirka Baltazara Bogišića u Cavtatu, Bogišićeva korespondencija, VIII/2, Pismo Josipa Šilovića Bogišiću (Zagreb 23. srpnja 1899). Prijevod na koji Šilović upućuje očito je Henrika Demburga, *Pandekte*, Zagreb 1900.

⁶⁷ Ivan Strohal, Baltazar Bogišić, *Mjesečnik Pravnčkoga društva u Zagrebu*, XXXIV, 1908, 10, 841-870.

⁶⁸ Strohal, Baltazar Bogišić, op. cit., 56.

⁶⁹ Jaromír Haněl, Kritički pregled na djela o slavenskom pravu: I. Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena od V. Bogišića, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 32, Zagreb 1875, 175-197.

⁷⁰ Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena. Knjiga prva. Gragja u odgovorima iz različitih krajeva slovenskoga juga. Osnovao, skupio, uredio V. Bogišić. Na sviet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1874., *Mjesečnik* I, 1875, 4, 138-144; 5, 179-186; 6, 226-232.

opširno i žestoko u splitskom *Pravu*.⁷¹ Odbio je neke Hanělove postavke, neke je ismijao, a s nekima se ipak upustio u raspravu. Na Bogišićevu je reakciju Haněl u *Mjesečniku* odmah preliminarno najavio svoj potpuniji odgovor.⁷² No, umjesto odgovora Haněl je 1879. tek prepričao sličnu kritiku Fedora Leontoviča iz jednoga ruskog časopisa (kojemu je Bogišić odgovorio na istomu mjestu) u kojoj se Leontović poziva i na polemiku Bogišić–Haněl.⁷³ Izostanak svojega najavljenog odgovora Haněl je ne baš uvjerljivo obrazložio uvredljivim i neodređenim Bogišićevim komentarom na koji se zbog toga i ne može ozbiljno odgovoriti. Haněl je prenio prilično oštre Leontovičeve ocjene Bogišićeve kompetentnosti u kojem su naročito osporeni metodološki elementi istraživanja i sistematizacija gradiva pokraj čega se rezultat pokazuje neupotrebljivim. Haněl prenosi i Leontovičevo pozivanje na njegovu ocjenu Bogišićeva rada kao jedinu kritičku ocjenu na koju je pak Bogišić odgovorio na način na koji se ne treba obzirati. Na tu je Hanělovu reakciju Bogišić objavio zajedljiv komentar u *Pravu*.⁷⁴ U *Pravu* su izišla i dva kratka urednička prikaza polemike Bogišića s Hanělom kao i s Leontovićem.⁷⁵ Iz rasporeda Bogišićevih reakcija dalo bi se zaključiti da je on bio privrženiji splitskomu *Pravu*, koji je uređivao Ante Šimunić i koji je prema njemu gajio gotovo adorantski odnos. No, taj je Bogišićev odnos razumljiv i s obzirom na blizinu Bogišićeva oponenta Haněla *Mjesečniku* u kojem je, uostalom, od 1877. do 1881. Haněl bio suurednik s Blažom Lorkovićem. Inače, obojica polemika bili su redoviti članovi JAZU, a iz Bogišićeve korespondencije s Račkim u sljedećim godinama vidi se da se polemika ipak nije odrazila na već započetu labavu suradnju Bogišića s Hanělom u objavljivanju dalmatinskih statuta.⁷⁶

Mjesečnik je tako donosio ozbiljne analize Bogišićevih radova te razmjerno dinamično obavještavao hrvatsku stručnu javnost o Bogišićevoj aktivnosti i njezinoj percepciji u drugim europskim zemljama. U tom posredovanju Bogišićeva djela najznačajniju su ulogu imali profesori Pravnoga fakulteta, bilo kao urednici ili autori pojedinih prinosa, pri čem je najzapaženiju ulogu imao Konstantin Vojnović. Zanimljivo je da se oko objavljivanja jednoga izvornog Bogišićeva rada potrudio urednik Josip Šilović koji je i inače, za ono doba, ima razmjerno razvijenu znanstvenu suradnju s inozemstvom.

⁷¹ Valtazar Bogišić, Na »ocjenu« Zbornika sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena uvrštenu u XXXII Radu Jugoslavenske akademije. Primjedbe V. Bogišića, *Pravo*, V, 1877, 50, 33–65.

⁷² J. J. Haněl, Predtečna opazka na »primjedbe« g. Bogišića, *Mjesečnik*, III, 1877, 6, 345–346.

⁷³ J. J. Haněl, Prof. Leontović u »Zborniku sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena«, *Mjesečnik*, V, 1879, I, 41–44.

⁷⁴ Nekoliko riječi prigodom najnovijega člancića g. Hanela o Zborniku pravnih običaja, *Pravo*, VI, 1879, 72, 379–381.

⁷⁵ U Pražkom Světozoru, *Pravo*, V, 1877, 54, 199; Književnost, *Pravo*, VIII, 1880, 87, 96.

⁷⁶ Valtazar Bogišić, op. cit., 246, 248, 249, 250, 253, 254, 259, 260, 262, 277, 292, 293, 299.

Zaključak

Bogišić je u razdoblju početaka svoje znanstvene karijere koji ga posve vezuju uz Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti u Zagrebu imao ozbiljnu namjeru preuzeti mjesto predavača na zagrebačkoj Pravoslavnoj akademiji. Uporno zalaganje za Bogišićev dolazak u Zagreb tada je kao i poslije dolazilo u prvom redu od Franje Račkoga. On je htio Bogišića dovesti u zagrebačku sredinu i time ojačati intelektualno-politički krug koji se formirao oko JAZU te unaprijediti obrazovne potencijale zagrebačke sredine. Bogišić je pak htio dobiti mjesto i doći u povoljnu sredinu u kojoj bi mu bio omogućen nastavak znanstvenoga rada na polju povijesti slavenskih prava, napose s obzirom na organizacijske sputanosti njegova položaja u bečkoj Dvorskoj knjižnici. Razlozi Bogišićeva nedolaska u to doba ležali su u nepovoljnoj političkoj konstelaciji u Hrvatskoj u kojoj Bogišićev intelektualno-politički profil nije odgovarao vladajućoj političkoj eliti kao i ograničenostima mjesta na Pravoslavnoj akademiji koje nije pružalo jamstva razmjerno autonomnog bavljenja znanostima. Kasniji kontakti imaju slične subjektivne odrednice, ali drugačije objektivno okruženje, jer se stanje u Zagrebu mijenja na bolje s obzirom na Bogišićeve interese. No, i Bogišić strelovito napreduje u znanstvenoj karijeri, čime širi raspon ponuda. Ipak, zanimljivo je da, s jednim izuzetkom izričitog odbijanja, Bogišić kod svake od tih daljnjih ponuda ostavlja, iako malo vjerojatnu, mogućnost povoljnog raspleta pa i kao neke vrste rezervne varijante. Čini se da je Bogišić doživljavao Zagreb kao razmjerno povoljno intelektualno okruženje, ali sputano i vanjskim (hrvatsko-ugarskim) i unutarnjim političkim uvjetovanostima i nedovoljnom organizacijskom razvijenošću obrazovnih institucija koje mu nisu pružale dovoljno jamstvo za njegov rad.

U promociji Bogišićeva rada u Zagrebu i hrvatskoj sredini ulogu su imali pojedini nastavnici zagrebačkoga Pravnog fakulteta. To se ponajprije odnosi na dugogodišnjega Bogišićeva prijatelja Konstantina Vojnovića, koji je Bogišićevo djelo promovirao na znanstvenom, pa donekle i na obrazovnom, planu te obavještavao hrvatsku javnost o Bogišićevu djelovanju u drugim sredinama. Vojnović je na tome radio naročito putem časopisa *Mjesečnik Pravnikačkoga društva u Zagrebu*, koji je svakako imao najširi utjecaj na hrvatsku pravnu scenu, a i šire. Taj je časopis i inače imao afirmativan odnos prema Bogišiću kao prema znamenitom i uspješnom pojedincu iz naših krajeva čije je uspehe stoga želio predočiti svojoj publici a objavljivanjem njegovih tekstova pridonijeti našoj pravnoj sceni i ujedno se legitimirati suradnjom s Bogišićem.